

SANOAT KORXONALARIDA ISHLAB CHIQUARISH SAMARADORLIGINI RIVOJLANTIRISH.

Inomxodjayev Saidkomoliddin Shaxobiddin O'g'li.

AndMI. 4-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Barchamizga ma'lumki ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishdan oldin, uning qay tartibda ishlashi, samaradorligi eng muhim omil hisoblanadi. Ushbu maqolada korxonalarining mahsulot ishlab chiqarishida unda ishlab chiqarish samaradorligi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ishlab chiqarish samaradorligi, iqtisodiy dasturlar, iqtisodiy samaradorlik, natijani olish qiymati.

Ishlab chiqarish samaradorligi — korxonada iqtisodiy faoliyat, iqtisodiy dasturlar va tadbirlarning foydali natijalar berishi, olingan iqtisodiy samaraning muayyan qiymatga ega bo'lgan resurslarni qo'llagan holda eng yuqori ishlab chiqarish hajmiga erishishga sabab bo'lgan ishlab chiqarish omillari, resurslar sarflariga nisbati bilan tavsiflanadi. Ishlab chiqarish samaradorligi korxonada faoliyatining yakuniy natijasini ko'rsatadi. Miqdoriy jihatdan ishlab chiqarish samaradorligini mahsulot ishlab chiqarish uchun sarf qilingan mehnat miqdori bilan o'lchash mumkin, lekin mehnat sarfini aniq o'lchash ancha qiyin. Shu sababli, ishlab chiqarish samaradorligi mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi; ishlab chiqarish vositalaridan va kapitaldan foydalanish samaradorligi ko'rsatkichlari bilan aniqlanadi. Korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligining umumlashgan ko'rsatkichi tovar ishlab chiqarish sur'atlarining o'sishi hisoblanadi, undan tashqari puldagi harajatlar birligiga to'g'ri keladigan mahsulot hajmi, balans foydani asosiy va aylanma fondlar yigindisiga nisbati, to'la tannarx ko'rsatkichlari muhim ahamiyatga ega. Mehnat unumdorligining o'sishi sur'atlari, mehnatni tejash va mahsulot hajmi o'sishida mehnat unumdorligi hissasi kabi ko'rsatkichlardan ham foydalaniladi. Ishlab chiqarish samaradorligi texnik samaradorlik (ishlab chiqarish hajmi), iqtisodiy samaradorlik (mehnat unumdorligi, mehnat resurslari, asosiy fondlar, aylanma resurslar), ijtimoiy samaradorlik (moddiy resurslar, foyda) hisobigashakllanadi. Ishlab chiqarish samaradorligini hisoblashdan maqsad samaradorlikka nimalar hisobiga erishilganini aniqlash va yana qanday omillar evaziga uni oshirish mumkinligini belgilashdan iborat.

Har qanday sanoat korxonasi faoliyatining maqsadi -belgilangan hajm va sifatidagi ma'lum mahsulotlarni (ishlarni bajarish, xizmatlarni ko'rsatish) ma'lum vaqt oralig'ida ishlab chiqarishdir. Ammo ishlab chiqarish ko'lamini belgilashda nafaqat ma'lum bir mahsulotga bo'lgan milliy iqtisodiy va individual ehtiyojlardan, balki uning samaradorligining maksimal darajasiga erishishni ham hisobga olish kerak. Shuning

uchun sanoat korxonasi ishining sifati, birinchi navbatda, mahsulotning iqtisodiy samaradorligini aniqlash orqali baholanishi kerak. Ishlab chiqarish samaradorligi barcha darajadagi boshqaruvning eng muhim sifat ko'rsatkichidir. Ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligi deganda ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish darajasi tushuniladi, u ijtimoiy ishlab chiqarish natijalari va xarajatlarning nisbati bilan aniqlanadi.[1] Xuddi shu xarajatdagi natija qanchalik yuqori bo'lsa, u ijtimoiy zaruriy mehnat birligi tannarxi shunchalik tez o'sadi yoki foydali ta'sir birligiga sarflangan xarajatlardan qancha past bo'lsa, ishlab chiqarish samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi. Ijtimoiy ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligining umumlashtiruvchi mezoni ijtimoiy mehnat unumdorligi darajasidir. Ishlab chiqarish samaradorligi asosiy toifalardan biridir bozor iqtisodiyoti, bu umuman ishlab chiqarishni va har bir korxonani alohida rivojlantirishning yakuniy maqsadiga erishis bilan bevosita bog'liqdir.

Iqtisodiy nazariya samaradorlik kategoriyasini ishlab chiqarish jarayonining samaradorligi, ishlab chiqarish tizimi yoki muayyan biznes shakli. Eng umumiy shaklda ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligi ikki qiymatning miqdoriy nisbati -iqtisodiy faoliyat natijalari va ishlab chiqarish xarajatlari. Tarixan, mulkchilik shaklidan qat'i nazar, barcha ishlab chiqarish usullari bilan ishlab chiqaruvchi xarajatlardan va uning faoliyati natijalari o'rtasidagi munosabatlardan manfaatdor. Iqtisodiy samaradorlik pirovard natijada mehnat unumdorligini oshirishda ifodalanadi. Binobarin, mehnat unumdorligi darajasi ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligining mezoni hisoblanadi. Mehnat unumdorligi qanchalik yuqori bo'lsa va demak, ishlab chiqarish tannarxi past bo'lsa, mehnat xarajatlarning iqtisodiy samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi. Xorijiy amaliyotda "ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tizimining mahsuldorligi" atamasi odatda "boshqaruv samaradorligi" so'zining sinonimi sifatida qo'llaniladi, bunda unumdorlik resurslardan (mehnat, kapital, er, materiallar, energiya, axborot) samarali foydalanish tushuniladi. turli tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish uchun. Shuni ham unutmangki, tizimning umumiy ishlashi ancha kengroq tushunchadir. Mehnat unumdorligi va ishlab chiqarish rentabelligidan.

Samaradorlikning (hosildorlikning) irsiy belgisi korxonaning ishlab chiqarish-xo'jalik faoliyati maqsadiga eng ka ijtimoiy mehnat yoki vaqt sarflangan holda erishish zarurati bo'lishi mumkin. Samaradorlik muammosi jamiyat oldida turgan muammolar majmuasi ichida markaziy o'rinlardan birini egallaydi. U ko'p asrlar davomida iqtisodiy fan va iqtisodiy amaliyotni hayajonga solib keladi. Bu muammo xomashyo taqchilligining kuchayishi, raqobatning kuchayishi, biznesning globalashuvi va tadbirkorlik risklarining kuchayishi tufayli iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida o'z daromadini xarajatlardan va qo'yilgan kapital miqdori bilan o'lchaydigan, raqobatbardosh mahsulot

ishlab chiqaradigan va sotish mumkin bo'lganidan ortiq ishlab chiqarmaydigan korxonalariga omon qoladi va muvaffaqiyatli ishlaydi. Faoliyatni faqat "shaft" ga, rejalashtirilgan dasturlarni har qanday narxda amalga oshirishga yo'naltirish -bu bankrotlik uchun ma'lum yo'l. Har bir tadbirkorlik sub'ekti muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun resurs salohiyatidan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish rentabelligini oshirish, sotilayotgan mahsulot sifatini oshirish asosida o'z faoliyati samaradorligini oshirishga intilishi kerak. Shu munosabat bilan korxonalar samaradorligini baholashga yondashuv o'zgarib qoldi.[2] Yalpi ishlab chiqarish hajmini oshirishga qaratilgan buyruqbozlik iqtisodiyotida asosiy e'tibor mehnat unumdorligi va kapital unumdorligi kabi ko'rsatkichlarga qaratildi. Xo'jalik yurituvchi sub'ektning maqsadli vazifasi foydani maksimalashtirish bo'lgan bozor iqtisodiyotida birinchi o'rinni foydaga asoslangan faoliyat ko'rsatkichlarining moliyaviy bloki egallaydi.

Har qanday maqsadga muvofiq inson faoliyati samaradorlik muammosi bilan bog'liq. Harqanday holatda ham samaradorlik ehtiyotkorlik, iqtisodiy samaradorlik bilan belgilanadi va ishlab chiqarishning har bir foydalanilgan resurs (omil) birligidan olingan natijalar bilan o'lchanadi. "Iqtisodiy samara" va "iqtisodiy samaradorlik" tushunchalaribozor iqtisodiyotining eng muhim kategoriyalaridandir. Ushbu tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Iqtisodiy samara qiymat bilan ifodalangan qandaydir foydali natijani bildiradi. Odatda, foyda yoki xarajatlar va resurslarni tejash foydali natija sifatida ishlaydi. Iqtisodiy samara ishlab chiqarish ko'lamini va xarajatlarni tejashga qarab mutlaq qiymatdir. V.V. Kafidovning ta'kidlashicha, iqtisodiy samaradorlik –bu xo'jalik faoliyati natijalari bilan yashash va moddiylashtirilgan mehnat, resurslar xarajatlari o'rtasidagi nisbatdir. Iqtisodiy samaradorlik iqtisodiy samaraga, shuningdek, ushbu ta'sirga sabab bo'lgan xarajatlar va resurslarga bog'liq. Shunday qilib, iqtisodiy samaradorlik bu samarani xarajatlar va resurslar bilan solishtirish natijasida olingan nisbiy qiymatdir. N.L. Zaytsevning fikricha, ishlab chiqarish samaradorligi uning samaradorligini tavsiflaydi, bu esa mamlakat aholisi farovonligining o'sishida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ishlab chiqarish samaradorligini jamiyat ehtiyojlariga nisbatan resurslardan optimal foydalanish deb ta'riflash mumkin. Ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligining mohiyatini oydinlashtirish, uning mezonlari va ko'rsatkichlarini aniqlash uchun "samaradorlik" va "samara" tushunchalarining mazmunini farqlash zarur. Effekt -har qanday jarayonning erishilgan natijasini ko'rsatadigan mutlaq qiymat. Iqtisodiy samara -bu boylik yaratuvchi inson mehnatining natijasidir.

Albatta, natijaning o'zi juda muhim, ammo unga qanday xarajat bilan erishilganligini bilish bir xil darajada muhimdir. Shuning uchun samaraning mutanosibligi va unga erishish uchun sarflangan xarajatlar iqtisodiy samaradorlikning asosi hisoblanadi. Ta'sirning mutlaq kattaligida tashqari, umumiy natijani (ta'sirni) olinishiga sabab bo'lgan resurs xarajatlariga bo'lish yo'li bilan hisoblangan nisbiy

kattaligini ham bilish kerak.[3] Shuning uchun samaradorlik ta'sir darajasini ifodalaydi va eng umumiy shaklda quyidagi formula bilan ifodalanadi: P -ishlab chiqarish natijalari; Z -bu natijani olish qiymati.

Ayni paytda globallashuv shiddatli kechayotgan davrda bozor munosabatlarning yo'lga qo'yilishi, mamlakatning jahon hamjamiyatiga integrasiyalashuvi hamda iqtisodiy tizimdagi axborot rolining o'sishi, yangi texnologiyalar, kapital bozorlari o'rtasidagi aloqalarning kuchayishi iqtisodiyotning innovasion rivojlanish yo'liga o'tishini taqozo etmoqda. Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlari tajribasini o'rganish, huningdek, respublikamizning boy tabiiy va ijtimoiy resurslari, ishlab chiqarish va ilmiytexnik salohiyatini hisobga olib, innovasion rivojlanish yo'lini tanlab olish muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, mamlakatimiz rivojlanishini maksimal darajada tashkil etish uchun, eng avvalo, innovasion hamda ilmiy-texnik salohiyatdan samarali foydalanishga jiddiy e'tibor qaratish lozim. Bu borada mamlakatimizning kompleksli innovasion siyosatini shakllantirish bo'yicha qonunchilik asoslarini yaratish zarur. Innovasion faoliyatni samarali tashkil etish va rivojlantirish uchun esa, mazkur faoliyatning strategik va taktik chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqish talab etiladi. Ma'lumki, mazkur tizimni ishlab chiqish faqatgina ilmiy asoslarda amalga oshiriladi. Shu sababli mutaxassislar, tegishli soha xodimlari innovasion faoliyatni tashkil etish va boshqarish amaliyotini, strategik qoidalarini va innovasion siyosatni shakllantirish hamda amalga oshirish xususiyatlarini bilishi zarur

Innovatsiya, bu – yanada mukammalroq holatga o'tish uchun yaratiluvchi yangiliklardan iborat bo'lib, o'ylab topish, ishlab chiqarish va ixtiro qilish lozim bo'lgan yangi vosita, yangi usul, yangi mahsulot, yangi texnologiyalar, demakdir. Innovatsiya –yangi bilimlarning yig'indisi sifatida amalda qo'llanishi va mos keluvchi sohalarda samara berishi lozim.[4] Bugungi kunda innovatsiya ishlab chiqarishda, iqtisodiy, huquqiy va ijtimoiy munosabatlarda, ilm-fan, madaniyat, ta'lim sohalarida keng qo'llanmoqda. Bu esa, har bir sohaning rivoji uchun yangicha yondashuv bilan qarash, deganidir. O'zbekiston iqtisodiyotida milliy sanoatning roli va ahamiyati salmoqli bo'lib, davlat mustaqilligiga erishilgandan keyin bu sohada tub xo'jalik-iqtisodiy, tashkiliy-institusional va tarkibiy islohotlar amalga oshirildi. Sanoat korxonalarini davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish, davlat – aksiyadorlik, korporativ, jamoa va xususiy mulk shakllariga aylantirish, sanoat tarmoqlarida tarkibiy o'zgarishlar amalga oshirilib, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, chet el kapitali ishtirokidagi qo'shma korxonalar tashkil etildi. Milliy sanoat rivojlanishi, yangi davrning makroiqtisodiy vaziyatlarini, bozor munosabatlari shakllantirish va tarkibiy o'zgarishlar tavsifini sanoatlashtirish strategiyasidan kelib chiqib bir necha bosqichga ajratish mumkin. Bozor munosabatlariga o'tishning ustuvor yo'nalishlaridan biri, bu – iqtisodiyot tarmoqlarida innovasion islohotlar, tub yangilanishlarning modernizasiya

qilinishi hisoblanib, u makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, korxonalarni yangi texnologiyalar bilan jihozlash, iqtisodiyotda nodavlat sektor ulushini oshirishga asoslanadi.

Samaradorlik formulasini amalda hisob-kitoblar uchun qo'llash qiyin, chunki kasrning numeratori va maxrajini ko'p hollarda aniqlab bo'lmaydi va umumiy birliklarda hisoblab bo'lmaydi. Ko'pincha, iqtisodiy faoliyat natijalari xilma-xil bo'lib, hatto universal pul hisoblagichlaridan foydalangan holda ularni yagona natijaga olib bo'lmaydi. Ba'zi hollarda natija faqat sifatli bo'lishi mumkin, umuman son shaklida ifodalanmaydi. Bu ko'pincha ijtimoiy natijalardir. Samaradorlik muammosi har doim tanlash muammosidir, masalan, nima ishlab chiqarish, qanday turdagi mahsulotlar, qanday usulda, ularni qanday taqsimlash va qancha resurslardan foydalanish. Samaradorlikning ta'rifi qiyosiy ustunlik tamoyiliga asoslanadi, bu umumiy holda har ikki mamlakat va alohida ishlab chiqaruvchilarning ixtisoslashuvining asosi, shuningdek, erkin savdoning tamal toshi (D.Rikardo tomonidan kashf etilgan).[5] Ayrim resurslardan foydalanishning boshqalarga nisbatan qiyosiy ustunligi tufayli eng ko'pini aniqlash mumkin samarali variant natijalar va xarajatlar o'rtasidagi eng katta farqni ta'minlaydigan ishlab chiqarish va har qanday resursning imkoniyat qiymatini belgilash. Shunday qilib, samaradorlikni ishlab chiqarilgan tovarlarning qiymatlari va ularning katta imkoniyat qiymati tufaylitark etilishi kerak bo'lgan tovarlar qiymati o'rtasidagi nisbat bilan bir xil tarzda aniqlash mumkin. Binobarin, samaradorlikni ikki jihatdan aniqlash mumkin: birinchidan, ishlab chiqarish natijasining uni amalga oshirish xarajatlariga nisbati sifatida; ikkinchidan, ishlab chiqarilgan natijaning muqobilni tanlashda tark etilishi kerak bo'lgan narsaga nisbati sifatida.

Ushbu ta'riflarga muvofiq, amalda iqtisodiy hisob-kitoblarda "umumiy" (mutlaq) va "qiyosiy" iqtisodiy samaradorlik farqlanadi. V.V. Voronov ta'kidlaydiki, xarajatlar va resurslarning umumiy (mutlaq) samaradorligi boshqaruvning barcha darajalarida aniqlanishi mumkin va iqtisodiy samaraning umumiy qiymatining asosiy resurslar xarajatlarining ayrim turlariga nisbati sifatida hisoblanadi. Milliy iqtisodiy darajadagi umumlashtiruvchi ko'rsatkichlar sifatida ikkita ko'rsatkich keng qo'llaniladi: aholi jon boshiga ishlab chiqarilgan yalpi ichki mahsulot (milliy daromad)ning o'sishi; 1 rub uchun yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish. xarajatlar. Shunday qilib, ishlab chiqarish samaradorligi bir tomondan ishlab chiqarish natijalari -mahsulot va xizmatlar, ikkinchi tomondan mehnat xarajatlari va ishlab chiqarish vositalari o'rtasidagi nisbatdir. Eng umumiy shaklda uni 1.2 formula bilan ifodalash mumkin: $E_p = \frac{\text{yakuniy yechim ishlab chiqarish}}{\text{Faktorli kirishlar}}$ Ishlab chiqarish samaradorligi iqtisodiyotning, uning texnik jihozlanishi va mehnat malakasining eng muhim sifat ko'rsatkichidir. Xarajatlar va natijalarni solishtirish firmalar, korxonalar va boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni boshqarish amaliyotida qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini inovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to`g`risidagi” PF-5544-sonli farmoni;
2. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtisodiyot tarmoqlari va sohalariga innovatsiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish bo`yicha qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida” PQ-3698-sonli qarori;
3. Успенский И. В. Интернет-маркетинг. СПб.: БХВ, 2020. С. 21.
4. Sheth J. H., Usley C. Implications of the Revised Definition of Marketing: From Exchange to Value // Journal of Public Policy & Marketing. 2017. Vol. 26. No 2. P. 302-307.
5. Прахалад К., Рамасвами В. Создание уникальной ценности вместе с потребителями. М.: Олимп-Бизнес, 2020